

YU ISSN 0027-8084
UDK 808.61./.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXIX/1-2

БЕОГРАД
1991.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXIX (нова серија)

Св. 1-2 (1991)

САДРЖАЈ

Правила писања великог слова (МИТАР ПЕШИКАН)	1
Приноси српскохрватској етимологији (ВЈЕСЛАВ БОРИШ)	35
О термилошким јединицама и њиховој обради у Речнику САНУ (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	49
Гранање значења речи које означавају кућу и њене делове (РАЈНА МАРКО- ВИЋ)	55
Однос околишних јединицама према времену (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ и БИЉАНА СИКИМИЋ)	77
О једном значењу речи "насељеник" (ВЕСНА ЛОМПАР)	82
Придеви одређеног и неодређеног вида у делима Тамиле Сијарића (ХАСНИЈА МУРАТАГИЋ-ТУНА)	84
Гласовна структура стиха (МИЛОСАВ ЧАРКИЋ)	96
Два прилога Стојана Новаковића нашој акцентологији (АСИМ ПЕЦО)	112
О мењању географских имена и урбаних микропонима (МИТАР ПЕШИ- КАН)	123

Даринка Гортан Премк
(Филолошки факултет, Београд)

О ТЕРМИНОЛОШКИМ ЈЕДИНИЦАМА И ЊИХОВОЈ ОБРАДИ У РЕЧНИКУ САНУ

Термилошке јединице могу припадати и општем лексичком фонду и специфичном, термилошком или само термилошком. Разлика између једних и других је у типу семантичког садржаја. Полазећи од тога аутор предлаже неке корекције у лексикографској обради оваквих лексема.

1. Термилошке јединице припадају и општем лексичком фонду и специјалном, специфичном, стручном и научном. Специфичност је њихова у типу семантичког садржаја који номинирају¹. Објаснићемо ово.

2. Све речи у језику имају номинациону функцију. Највећи број речи, готово све речи, поред номинационе функције и заједно са њом, имају и способност означавања, тј. имају одређени семантички садржај². И тај семантички садржај чини појмовна вредност референта са релевантним елементима реализације. Појмовна вредност референта представља семантичку компоненту вишега ранга, архисему, тј. интегралну сему за лексичко-семантичку групу којој реч припада. Релевантни елементи реализације основне су семантичке компоненте једнога значења; и оне су индивидуалне, по томе нижега ранга, и диференцијалне, оне на основу којих се разликују лексеме у оквиру једне лексичко-семантичке групе³.

---

¹ Исп. Д. Г. Премк, О месту термина у општем лексичком фонду, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд-Нови Сад 1988, 18/1, 15-21.

² Способност означавања изостаје код свих асемантичких речи, разумљиво је. Такве су речи властита, индивидуална имена и готово све заменице.

³ Исп. више о овоме Д. Г. Премк, О неким моделима метафоричне полисемантичке дисперзије, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд-Панчево-Нови Сад 1990, 20/2, 251-259.

Нпр. основна семантичка реализација лексеме *глава* у Речнику САНУ⁴ дефинисана је као *горњи део човечијег, односно предњи део животињског тела у коме се налази мозак и главна чула*. Рашчлањена на семантичке компоненте ова дефиниција гласила би отприлике овако: архисема — *део човечијег или животињског тела* + семе — *горњи, предњи, функција мозга и главних чула*, а добро би било да је у дефиницији дата и сема која се односи на облик — *обично округластог, лоптастог облика*. Архисема — *део човечијег или животињског тела* везује ову лексему за лексеме типа *рука, нога, труп* и сл.; она је иста у свима њима и заједничка за све њих. Семе нижега ранга индивидуалне су, специфичне у таквој комбинаторици за сваку појединачну реч. И даље, семантичке компоненте, и архисема и семе, индуктори су семантичке дисперзије, и у полисемији и у деривацији. Илуструјмо ово. Метонимијска мутација архисеме у резултату даје значење *памет, интелигенција*; једна врста мутације архисеме и трансформација семантичких компонената засноване на синегдохи омогућавају значење *особа, личност, појединац*; метафоричне транспозиције сема (без икаквог учешћа архисеме) у основи су значења која имамо у примерима *глава брда, глава клина, глава купуса, глава гусала, глава поворке* и сл. И још нешто. Основни семантички садржај лексеме *глава* двореферентан је — *човечија глава и животињска глава*. А ово значи да у овоме случају имамо један од видова платисемије, широкозначности, коју ми дефинишемо као метафорични пренос и архисеме (целе или дела њеног) и сема (једне или више њих), уз могућу извесне врсте десемантизацију. Таква је природа значења речи. И она је имплицитна у њима, а у лексичком систему уопште.

3. Природа је термина друкчија; друкчији је тип њихово значења; ту немамо семантичке компоненте као имплицитне елементе семантичког садржаја. Семантички садржај термина⁵ експлицитан је, договорен, дефинисан, и самим тим дефинитиван, и чини га апстракцијом издвојена појмовна вредност реалије на коју се номинација односи. Заправо, високи степен апстракције у резултату даје губљење релевантних елемената реализације, или тачније — њихово укључивање у договорену вредност. Све ово као језичку последицу има стерилност термина у језику; они имају веома ограничену способност даље семантичке дисперзије, и што се полисемије и што се деривације тиче.

4. И све је то тако док су термини у својим затвореним терминолош-

⁴ И даље ћемо све дефиниције и примере преузимати из истог речника.

⁵ Оно што један термин номинира само условно можемо назвати семантичким садржајем.

ким системима. Ту нема ни теоријских, ни практичних лексикографских проблема. Уз такве речи у Речнику САНУ, као и у сваком другом дескриптивном речнику било кога језика, даје се квалификатор њихове употребне вредности, односно даје се податак о томе коме термилошком систему припадају. Нпр. за реч *ампер* испред дефиниције *јединица за мерење јачине струје* дат је квалификатор *физ.* (физика), чиме је идентификовано да је *ампер* термин и да је део термилошког система те науке. Исти се поступак спроводи и код лексема чије су само неке од секундарних реализација термилошке. Нпр. у полисемантичкој структури речи *круг* испред двеју дефиниција стоји квалификатор *мат.* (математика, математички), чиме се установљава да круг у овим реализацијама номинира само математичке појмове. Проблеми, посебно лексикографски, настају код речи које у истим семантичким реализацијама функционишу и у општем лексичком фонду, и у специјалном, термилошком. И ту имамо, углавном, два могућа случаја.

5. Један је, нпр., код лексеме *језик*, и то у њеној основној семантичкој реализацији, која је дефинисана као *пљоснати, покретљиви мишићни орган у усној дупљи код човека и виших животиња, углавном код кичмењака, који служи као орган за укус, за прметање хране у устима и гутање и др., а код човека и као говорни орган*. Архисема је дата у делу дефиниције *орган код човека и виших животиња* и она ову лексему везује за лексичко-семантичку групу речи са општим значењем *органи код човека и животиња*, односно за лексеме *око, ухо, срце* и др. Семе *пљоснат* и *покретљив*, *служи за говор* индивидуалне су и диференцијалне, по њима се овај орган разликује од других, тј. по њима се *језик* разликује, нпр., од *ока*. Испред ове дефиниције дат је квалификатор *анат.* (анатомија, анатомски). Оваква је идентификација у потпуном складу са лексикографском традицијом, и нашом и страном. И у томе је она и коректна и добра. Међутим, ми бисмо ипак имали нешто да приметимо, и што се квалификатора тиче, и што се дефиниције тиче.

Квалификатори одређују тип језика коме припадају речи уз које стоје; изостанак квалификатора знак је да реч припада општем лексичком фонду. Ова семантичка реализација лексеме *језик* и општа је и специфична, термилошка. То би у речнику требало и констатовати. Најмање је три начина којима би се то могло учинити: један је уобичајен, традиционалан, какав је у нашем случају, где се даје квалификатор, али се индиректно — типом дефиниције и потврдама датим уз њу — упућује на општу употребну вредност; други би се начин састојао у издвајању термилошког значења од општег (таквих поступака има у речницима, додуше ретко); и трећи би био у томе да се испред квалификатора дода просто *и*,

што би у нашем примеру било *и анат*. Овај би начин идентификовања био једино тачан, прецизан (у нашем случају њиме се констатује да *језик* у овом значењу припада општем лексичком фонду и термилошком, анатомском). Мислимо да бисмо га могли усвојити као упутство јер најмање одступа од традиционалног лексикографског метода.

Основни тип дефиниције у великим описним речницима садржи описни део и синонимску групу речи. У описном делу даје се појмовна вредност са релевантним елементима реализације, тј. архисема и семе. Релевантност елемената реализације одмерава се према њиховој језичкој релевантности, према њиховом учешћу у семантичкој дисперзији. Навођење нерелевантних елемената у идентификацији семантичког садржаја лексикографска је омашка, а изостављање релевантних лексикографска је грешка. У нашој дефиницији има више података него што је потребно за идентификовање лексеме *језик* (нпр. орган за премећање хране, за гутање; ови елементи нису битни за језички систем, њих нема ни у једном од секундарних значења, ни у једном деривату); и у њој има мање елемената него што је потребно за идентификацију анатомског термина *језик*. Оваква компромисна решења имају оправдања у томе што дескриптивни речници нису исто, и не треба да буду исто што и термилошки или енциклопедијски, с једне стране, и, с друге стране, и важније, у томе што се код оваквих речи — и општих и специфичних — номинација односи на исти појам, на исту ноцију. Из тог разлога за овакве речи и оваква њихова значења предлажемо постојећи, уобичајени и компромисни тип дефиниције.

6. Други и посебан тип полисемије имамо у зоолошкој и ботаничкој лексиси односно у класификацији и таксонимији појмова из ових области. Нпр. *голуб* је и *назив за птице из рода Calumba са многобројним подврстама (према изгледу, начину живота, употреби)* и *општи назив за ф. Colubidae и ред Colubiformes, у које спада род Columba*; *љубичица* је и *вишегодишња мала зељаста баштенска или шумска биљка Viola из ф. Violaceae са око 800 врста чији су цветови обично љубичасте боје и врло пријатно миришу и врста ове биљке Viola odorata*; *мачка* је и *домаћа животиња са већим бројем врста, сисар Felis domestica из под. Felicidae, витког, веома покретљивог тела, мале, округле главе, оштрих канџа, изостреног чула слуха и мириса, с длаком која може бити различите боје и у мн.: породица звери Felicidae, у коју спада домаћа и дивља мачка, лав, леопард, рис и др. (у јд.: звер из те породице)*. Ево у чему је њихова посебност. У свакој од ових лексема у пару *посебан појам* — *општи појам* или, ређе, *општи појам* — *посебан појам* само једна од ових семантичких реализација има номинациону функцију везану за појмовну вредност са

релевантним елементима реализације, за прави семантички садржај, док друга има номинациону функцију везану за унапред дефинисани појам из једне од ових области, за једну јединицу из једног од ових термилошких система. А даље то значи да само једна од ових семантичких реализација, само она која има појмовни садржај са релевантним елементима реализације има способност даљег семантичког развитка, има способност индукције нових семантичких реализација. И на крају, то значи да само једна од ових семантичких реализација припада општем лексичком фонду (она која има прави семантички садржај и способност даљег семантичког развитка), а друга је увек везана за специјалну, термилошку употребу. Прва, по правилу, означава ужи појам, друга шири⁶. Дакле, оваква номинациона јединица односи се на два појма, две ноције, два референта⁷.

При обради оваквих лексема уобичајен лексикографски поступак следећи је: посебно се обрађују опште лексичке реализације и посебно термилошке, најчешће под различитим словима у оквиру исте тачке (наравно, не могу се потпуно искључити и друкчији поступци, али њих сматрамо случајним лексикографским пропустима, а не лексикографским одлукама, нпр., под речју *голуб* обе реализације дате су заједно раздвојене само тачком и зарезом); обе јединице квалификују се ознакама, симболима везаним за одређене термилошке системе (испред обеју дефиниција стоји *бот.* или *зоол.*, мада и ту има случајних пропуста, нпр. основно и термилошко значење речи *кокош* није идентификовано као *зоол.*).

Мислимо да бисмо и овде могли унеколико поправити лексикографски поступак. Наиме, општу и термилошку реализацију и даље треба издвојено обрађивати (под посебним словима исте тачке); општу реализацију квалификовати квалификатором са једним *и* испред њега (*и зоол.*, *и бот.*); реализацију која је само термилошка квалификовати само квалификатором (*бот.*, *зоол.* и др.).

7. Да сведемо само оно што се основних лексикографских упутстава тиче:

1) Речи (или поједина њихова значења) које функционишу и у општем лексичком систему и у термилошком маркирати стављајући испред одговарајућег квалификатора *и* (нпр., *и анат.*, *и зоол.*, *и бот.*).

⁶ Овога има и у лексици везаној за друге термилошке системе (нпр. математички), али је она у ботаничкој и зоолошкој терминологији посебно изражена с обзиром на то да је општенародна лексика основ ових терминологија.

⁷ Функционисање оваквих случајева у термилошким системима омогућено је њиховом засновању на природном лексичком систему, на систему полисемантичке дисперзије коме је у основи синегдоха.

2) Речи (или поједина њихов значења) која функционишу само у термилошким системима маркирати само одговарајућим квалификаторима (*зоол.*, *бот.* и др.).

S u m m a r y

Darinka Gortan-Premk

ON TERMINOLOGICAL ENTRIES AND THEIR TREATMENT IN THE SANU DICTIONARY

Terminological entries may belong either to both general lexicon and to the specific terminological inventory, or to the latter one only. They differ according to the type of semantic content. Having this in mind, the author suggests some corrections in their lexicographic treatment to be made, in the first place that the words belonging to both groups should be marked by a preceding qualifier, conjunction *i* ("and") (e.g. *i anat.*, *i zool.*, *i bot.* etc.)